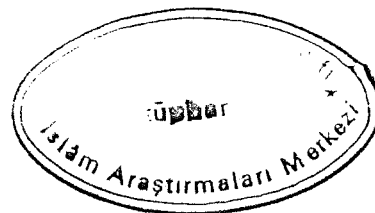

11 KASIM 1995

21

INHALT

Der historische Rahmen 1

DAS VORSAFAWIDISCHE IRAN 15

Die Erben des iranischen Mongolen-Reichs 17

 Die Ğalāyiriden 21

 Die Familie İngü und die Muzaffariden 26

 Die Sarbadären und ihre Rivalen 33

 Die Sarbadären eine sozial-progressive Gruppe oder ein Kö-
nigreich ohne Könige? 52

Timur in Iran 57

 Herkunft und Anfänge Timurs 58

 Der Siegeszug Timurs nach Vorderasien 62

 Die Eroberung Ostirans 63

 Motive und Methoden 68

 Timur und die Goldene Horde 74

 Die Unterwerfung Zentral- und Westpersiens 77

 Timur stößt an die Grenzen seiner Macht 83

 Sultan Ahmad Ğalāyir 83

 Der Widerstand der Ğalāyiriden nicht erfolglos 87

 Ausschaltung der Goldenen Horde 89

 Der indische Feldzug 93

 Der Feldzug nach Syrien und Anatolien 94

 Aufbruch nach China – Krankheit und Tod 102

 Timur als Persönlichkeit 105

 Timur – ein historisches Verhängnis? 113

Persien unter den Nachfolgern Timurs 121

 Drohender Verfall – Konsolidierung 122

 Die Wirren nach Timurs Tod 122

 Şah Ruhs Kampf mit den Qara Qoyunlu und anderen Geg-
nern 125

- Celāyirler 21-25
- Wazirler 26-32
- Sarbadären 37-51
- Timuruler 62-63
- Ahmed Celāyir 83-86
- Şahruh Mirza 125-126
- Ulug Bey 133-134
- Bu Said Herbedani 139-14
- Hüseyin Beykara 146-150
- X. ad Koyunlu 172-173
- Ak Koyunlu 173-178
- Uzun Herbedani 222-204
- Şah İsmail I 221-224
- K. J. b. 223-238

- Şahruh Mirza 256-204
- Şah İsmail I 274-274
- Şah İsmail II 295-213
- Şah Abbas I 309-28
- Şah Abbas II 359-358
- Şah İsmail Khatun 365-375

ig des Buches auf-
ren.
lerte Originalfas-
i veröffentlichen.
das neu hinzuge-
glichen Fassung
ungen in den An-
umgestaltete In-
i mit der Heraus-

auch in der histo-
riastiegeschichte
en Themen. Erst

... dem Methoden-Pluralismus, der sich neuerdings durchgesetzt hat,
kann Herrschaftsgeschichte wieder ihren Rang als Grundlagenwissen-
schaft beanspruchen.

Das Land, von dem hier zu sprechen ist, wurde seinerzeit Persien
genannt, obwohl die Eigenbezeichnung, damals wie heute, Iran war und
ist. Das komplizierte Verhältnis, in dem die beiden Bezeichnungen zu-
einander stehen, soll hier nicht erörtert werden. In unserem Zusam-
menhang wird „Persien“ gewöhnlich für den in der Endphase des Sāfa-
widen-Reichs geltenden Territorialbestand verwendet, „Iran“ für den
Ausstrahlungsbereich der persischen Sprache und Kultur, besonders
wenn er über das persische Staatsgebiet hinausgeht.

Entstanden ist diese Arbeit im Orientalischen Seminar der Universi-
tät Freiburg, zu dessen Direktoren der Verfasser von 1963 bis 1983
gehörte. Eine ganze Anzahl einschlägiger Einzelprobleme konnte er in
Dissertationen und Magisterarbeiten seiner Studenten untersuchen las-
sen, wofür er sich in jedem Fall zu großem Dank verpflichtet weiß.
Desgleichen betrachtet er es als eine angenehme Pflicht, seinen Mitar-
beitern und nachmaligen Kollegen, besonders den Professoren Bert
Fragner, Erika Glassen, Ulrich Haarmann und Hans Müller sowie in
der Schlußphase Frau Dr. Monika Gronke, für fördernde Gespräche,
manchen Ratschlag und wohlthuendes Interesse zu danken. Daß das
Buch auf die Initiative des früheren Direktors, Professor Dr. Anton
Heinen, hin in den Veröffentlichungen des Beirut Orient-Instituts
erscheinen kann, erfüllt den Autor mit Freude und Genugtuung.

Freiburg, den 29. Juni 1989

Hans Robert Roemer.

HANS ROBERT ROEMER

PERSIEN AUF DEM WEG IN DIE NEUZEIT

Iranische Geschichte von 1350-1750, Wiesbaden-1989, VII-X, DN: 33127.

ziri lâhık ola. Bu niâm-ı kerem-i samedânının alâ hakkıhi şükrüne kâdir değıliz. Mîrâhur: Efendim, ne mümkün! Her birimiz ömr-i Nûh ile mübeşşer olsak dahi, emvâc-ı tûfân-ı ihsânının bir katrece şükrü uhdesinde kudretimiz yoktur." İntihâ meclisihumâ. <51* >

18 MAYIS 1993

Türkiyat Mecmuası, c. XIX, 1977-1979

İstanbul, s. 65-92, (1930) Resimli.

Dergi / Kitap
Kütüphanede Mevcuttur

182179

MERKEZ EFENDİ (H. 870/1465 SIRALARI-959/1551) İLE
ŞAH SULTAN HAKKINDA BİR HÂŞİYE

EMEL ESİN

«Merhabâ ey Merkez-i devrân-i cân!»
(Merkez Efendi türbesi kitabesinde, Kenân'ın
H. 1229 târihli merşyesinin ilk mısraa)

İstanbuldaki ilk Halvetî şeyhlerinden Merkez Efendi'nin şahsiyeti, bazı araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Fr. Babinger, T. Yazıcı¹ ve Merkez Efendi dergâhında dörtüyüz yıla yakın seccâde-nişin âilenin ahfâdından merhum N. Kılıç² bu konuda eserler neşr ettiler. Merkez Efendi'nin ceddim³ olması münâsebetile, H. 959'da, yâni vefâtı yılında yazılmış bir vakfiye sûreti âilemde bulunuyordu. Bu yazı o vakfiyeden mülhemdir. Çalışmamda bana bibliografya vermek, vakıfnâme'nin okunması ve tefsiri hususunda yol göstermek lütfunda bulunan zevâta minnet hislerimi burada bilvesile tekrar ifâde etmek isterim⁴. Bendeki vakfiyenin bir sûreti de

1 Bk. bibliografya.

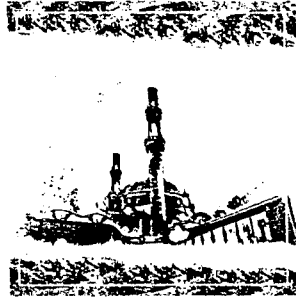
2 Bk. bibliografya, Kılıç-Çalıkoglu. Bay Nûrullah Kılıç, Merkez Efendi'nin kızı Ümmî Hatun (bk. not 102) ve dâmâdı Seyyid Muşlıh'ud-din'den (bk. not 86) imektedir.

3 Babam Ahmed Ferid Tek'in baba-annesi Solak-başı İsmâ'il'in kızı Ummu Kulşüm, Merkez Efendi'nin Şah Sultandan olan oğlu Ahmed Çelebi'den imekde idi. Bu soyun erkek ve kadın mensûbları, H. 1300 sıralarında bir borç sebebi ile hakları inkirâz edinceye kadar, Merkez Efendi vakfiyesinden maaş almışlardı. H. 959 târihli vakfiye ve «bahâ» denen H. 1132 târihli hulâsası dışında bir de gecere mevcûd idi. Şecere, babam 1938-1943 arasında yurt dışında bulunurken, kayb olmuştu.

4 Merkez Efendi hakkında bana bibliografya lütfeden zevât Prof. Dr. A. Erzi ve Süleymâniye Kütübhânesi müdürü Bay M. Ülker'dir. Vakfiyenin Şah Sultan câmil mezar taşları kitâbelerini Bay İ.H. Konyalı lütfetti. Vakfiyenin okunması ve tefsiri hakkında Bay O. Şâik'e derin şükrân borçluyum.

Şah Sultan Külliyesi

01 ŞUBAT 2009

MADDE YAKIMLANDIĞI
SONRA GELEN DOKÜMAN

TARİHİ, KÜLTÜRÜ VE SANATIYLA EYÜPSULTAN SEMPOZYUMU X TEBLİĞLERİ

EYÜP BELEDİYESİ

444 30 00

Tel: (0212) 563 16 65 - 616 00 98

Fax: (0212) 616 00 78

http: www.eyup.bel.tr

Şah Sultan, Yavuz Sultan Selim'in kızı, Kanuni Sultan Süleyman'ın kardeşidir. Annesi Ayşe Hafsa Sultan'dır.¹ Kaynaklarda ismi Şâhî Sultan, Devlet-şâhî, şehzade-şâhî olarak ta geçen Şah Sultan'ın doğum tarihi belli değildir. 900/1494'de doğan Şehzade Süleyman'dan küçüktür. Çocukluğu, annesi ve kız kardeşleri ile birlikte Kanuni'nin sancak beyliklerini yaptığı Kefe ve Manisa'da geçmiştir.²

Şah Sultan ibadetine düşkün, ismetli, iffetli, gönlü zengin ve hayırhah bir sultandı. Evâsıt-ı Şaban 977/ 19-28 Ocak 1570 tarihli vakfiyesinin girişinde Şah Sultan şöyle tavsîf, edilmektedir:

"...Hâtûn-ı azîmî. bânûy-ı Kübra. Sâhibetü'l-hayrât. Sâhibetül izyâle'l-müberraât. Bânî-i mebâniü'l-hasenât. İkkîletü'l-havâtîni'z-zemân. Tâc-i farki'l-nisvân. Zühde Meryem-i basardır. Salâh ve takvâ da Râbi'atü'l-adeviyye. El -mahfûfetü bi- merâsim-i mekâri-meallahü'l hayyü'l-müste'ân Hazret-i Şâhî Sultan ibnet-i ekremü's-selâtin-i fi'z-zemân. E'zâmü'l-havâkin-i fi uhde-i vâvend. Es- sultan ibnü's sultan el-merhûm Hazret-i Sultan Selim Han..."³

Bu özellikleri dışında Şah Sultan genç yaştan itibaren tasavvufa ilgi duymuş ve Halveti tarikatının Sünbülî kolu şeyhlerinden Merkez Efendi olarak bilinen Musa Muslihiddin el- Germiyanî'ye (ö.959/1551) intisap etmiştir. Her ikisi arasındaki şeyh - mürit ilişkisi bir süre sonra evlilikleriyle sonuçlanmıştır. Evliliklerinin nerede ve ne zaman olduğu, kaç yıl devam ettiği ile alakalı yeterli bilgi olmayışı bir yana; bu evlilikten çocuk sahibi olup olmadıklarına ilişkin de tam bir açıklık yoktur. Ancak mevcut bilgilerle Şah Sultan'ın hayatının safhalarını okumaya çalışarak; bu evlilikle alakalı olarak bir takım saptamalar

yapmak mümkündür.

Merkez Efendi ile Şah Sultan'ın evlenme ve ayrılma tarihleri ile ilgili elimizde herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Her ikisinin vakfiyelerinde birbirlerine olan yakınlıklarını gösteren ifadelere rastlanmaktadır. Merkez Efendi Vakfiyesinde geçen şu cümle "... oğlum Ahmet Bey'in Validesi Şâhsultan İbnetü Sultan Selim Han..."⁴ her ikisinin evlenip ve Ahmet (Çelebi) Bey⁵ adında bir de çocuklarının olduğunu gösterir. Şah Sultan da, vakfiyesinde Ahmet Efendi ile alakalı olarak şöyle bahseder:

"...Ve merhûm ve merkûm Şeyh Merkez Efendi kerimeleri Ümmî Hâtûna hayâtta oldukça yevmî iki akçe ve oğlu fahr-i erbâbu's- salâh zehr-i es-hâbi'l-felâh Merhûm Şeyh Ahmed Çelebi'nin Kızı Selime Hatuna dahi hayatta oldukça yevmî iki akçe i'tâ oluna..."⁶

Yukarıdaki satırlar, Şah Sultan ile Merkez Efendi'nin ailesi ile olan yakınlık ve münasebetini daha da açık hale getirmektedir. Merkez Efendi'nin vakfiyesine göre Şah Sultan'ın, oğlu olan Ahmet Çelebi ve onun kızı, kendisini de torunu Selime Hatun'a tahsisatta bulunması normal gözükürken; buna ilaveten Merkez Efendi'nin kızı Ümmî Hatun'a da aynı şekilde gelir bağlaması dikkat çekmektedir. Ümmî Hatun'unda, Ahmet Efendi gibi Merkez Efendi ile Şah Sultan'ın bir diğer evladı olabileceği şüphesini bizde uyandırmaktadır. Zira Merkez Efendi'nin bu ikisinden başka çocukları daha vardır.⁷ Yalnızca bu iki çocuğa yönelik tahsisatta bulunuyor olunması, şüphemizdeki haklılığımızı biraz daha artırmaktadır.

Şah Sultan'ın Merkez Efendi ile olan evliliğinin başlangıç ve bitiş tarihleri meçûl kalmaya devam etse de, Lütfi Paşa ile olan ikinci ve son evliliği hakkında daha etraflı bilgiye sahibiz. Buna

¹Yavuz Sultan Selim'in güzelliği, iyi kalpliliği, cömertliği ve hayırseverliği ile tanınmış olan başkadındır. Vakfiyelerinde isminin "Hafsa binti Abdulmuin" olarak geçmesi câriye olduğunu gösterir. Çağatay Uluçay, Padışahların Kadınları ve Kızları, TTK, Ankara 1992, s. 29-30. Nazif Öztürk, "Şah Sultan veya Şah Sultanlar", Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu-6, C.6, İstanbul 2003, s. 147. Ayrıca Şah Sultan'ın Eyüp'teki türbesinde bulunan bir mezarın ayak taşı kitabesinde "Sâhibetü'l- kabr/ Ümmetü'l-kabr/Vâlide-i Şah Sultan/ Bint-i Selim Han" yazılıdır. Emel Esin, "Merkez Efendi [H.870/1465 Sıraları 959/1551] ile Şah Sultan Hakkında Bir Haşiye" Türkiye Mecmuası, İstanbul 1980, C.XIX, s.80'de, bu kitabedeki bilgiye dayanarak, Şah Sultan'ın annesinin Hafsa Sultan'dan başka biri olduğunu işaret etmektedir.

²Uluçay, a.g.e., s. 30,32; Ali Haydar Bayat, "Hafsa Sultan (ö.940/1534)", DİA, 15, İstanbul 1997, s.122.

³Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA), Emanet Hazinesi Kitaplığı (EH), nr.3032, vr.3/a.

⁴Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi(VGMA), Merkez Efendi Vakfiyesi, nr. 959: 623/329-156'den Nazif Öztürk; Sultan veya Şah Sultanlar", Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu-6, C.6, İstanbul 2003, s. 149.

⁵Ahmet Çelebi, 951/1544'den önce hilafet almış, 959/1551'de babasının yerine Davutpaşa'daki zaviyeye şeyh olmuştur. 970/1562'de vefat etmiştir. Bkz. Mahmud Cemaleddin Hulvi, Lemazât-ı Hulviyye ez- Lemeat-ı Ulviye(Büyük Velilerin Tatlı Halleri) [Yay. Haz:Mehmet Serhan Tayşil, İstanbul 1993, s.470'den Nazif Öztürk, a.g.m., s. 149. Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, I, İstanbul 1333, s. 23'de Ahmet Bey'in anne ve babası olarak Şah Sultan ve Merkez Efendi'yi vermektedir.

⁶TSMA, EH, nr.3032, vr.14/b-15/a.

⁷Mehmet Tahir, a.g.e., I, s.23.

Abarkūh. Here he built up a power-base, taking Kirmān from a rebel who had seized possession of it. Together with his nephew Shāh Yahyā, who had submitted to him once more, and the latter's brother Shāh Manšūr, he advanced on Shīrāz and routed Shāh Maḥmūd's forces. Sultān Aḥmad in turn went over to Shāh-i Shudjāc, and Shāh Maḥmūd abandoned the city in Dhu 'l-Ka'da 767/August 1366. The recovery of his capital, however, did not mean that Shāh-i Shudjāc enjoyed undisturbed rule. Although in 768/1366-7 Shāh Maḥmūd again acknowledged his overlordship, the two rulers continued to engage in periodic conflict; at one point Shāh-i Shudjāc's eldest son Sultān Uways rebelled and took refuge with Shāh Maḥmūd. Following the latter's death on 9 Shawwāl 776/13 March 1375, however, Shāh-i Shudjāc was able to take over Iṣfahān despite a faction within the city which supported Uways.

Shaykh Uways having also died in 776/1375, Shāh-i Shudjāc sought to avenge himself on the Djalāyirids. He invaded Adharbāydzān, defeated the Djalāyirid army on 6 Djumādā I 777/3 October 1375 (*Manāhidj*, fol. 660a), and occupied Tabriz, Karabāgh and Nakhčivān, but was shortly obliged to withdraw. Peace was made with Uways's son and successor, Sultān Husayn, and cemented by the marriage of Husayn's sister to Shāh-i Shudjāc's son Zayn al-ʿĀbidīn, on whom his father now conferred Iṣfahān. A subsequent campaign against Yazd brought to heel Shāh Yahyā, who had again rebelled; but the prince's brother Shāh Manšūr fled to Māzandarān and later to Baghdād. Over the next few years Shāh-i Shudjāc intervened once more in the upheavals afflicting the Djalāyirid principality, where the governor of Sultāniyya, Sāriq ʿAdil, rebelled and Husayn was embroiled with his brothers. Sāriq ʿAdil was obliged to accept Muẓaffarid overlordship in 781/1379-80; and when in 784/1382 Husayn was overthrown and killed by his brother Aḥmad, Shāh-i Shudjāc encouraged another dissident Djalāyirid commander to occupy Shushtar and Baghdād and to strike coins and make the *khutba* in his name. Although Aḥmad occupied Baghdād and sent the Muẓaffarid prince Shāh Manšūr to seize Shushtar, he was soon confronted with a bid by Sāriq ʿAdil at Sultāniyya to seize the throne on behalf of a third brother, Bāyazīd, and appealed to Shāh-i Shudjāc for assistance. In order to attend to Shushtar, Shāh-i Shudjāc effected a reconciliation between the Djalāyirid brothers; but he was unable to make any headway against Shāh Manšūr, with whom he made peace.

Soon after this campaign Shāh-i Shudjāc died on 22 Shaʿbān 786/9 October 1384. His son Uways had predeceased him, and he was succeeded at Shīrāz by his son Zayn al-ʿĀbidīn, who proved unable to enforce his authority over his kinsmen. One of Shāh-i Shudjāc's last actions had been to write a letter interceding with Timūr-i Lang on behalf of his family (Kutubī, 104-8), but this did not prevent the conqueror invading the Muẓaffarid territories and eventually destroying the dynasty. The chroniclers praise Shāh-i Shudjāc's cultural accomplishments (Kutubī, 63). Although he himself wrote indifferent verse, he studied grammar and is celebrated as the patron and friend of the famous poet Hāfiz [q.v.], who hails his accession as the dawn of a more liberal era. Yet Shāh-i Shudjāc was not without his dark side, as attested by his blinding both of his father and, in 785/1383, of his son Sultān Shibli, whom he suspected, groundlessly, of plotting against him (Kutubī, 99-100).

Bibliography: The chief primary source is Maḥmūd Kutubī, *Taʾriḫ-i āl-i Muẓaffar*, ed. ʿAbd

al-Husayn Nawāʿī, Tehran 1335 Sh./1956, 63-108. For the earlier part of his work, covering the period prior to Shāh-i Shudjāc's accession, Kutubī abridged Muʿīn al-Dīn Yazdī's *Mawāhib-i ilāhī* (goes down to 767/1365-6), ed. Saʿīd Nafisī, Tehran 1326 Sh./1947 (vol. i only, to 754/1353); Fitzwilliam Museum, Cambridge, ms. McLean 198. There is a survey of the reign down to 777/1375-6 in the anonymous *Manāhidj al-tālibīn*, India Office ms. 1660 (Ethé, no. 23), fols. 649-660b. See also Muʿīn al-Dīn Naṭanzī, *Muntakhab al-tawāriḫ-i Muʿīnī*, partial ed. J. Aubin, Tehran 1336 Sh./1957, 186-93, and Hāfiz-i Abrū's history of the Muẓaffarids in his *Maḥmūʿa*, B.N. Paris, ms. Supp. pers. 2046 (Blochet, no. 2284), fols. 70a-86b. The principal secondary sources are Husayn-kuḫlī Sutūda, *Taʾriḫ-i āl-i Muẓaffar*, i, Tehran 1346 Sh./1967; H.R. Roemer, in *Camb. hist. Iran*, vi, 14-16; see also Annemarie Schimmel, in *ibid.*, 934-5.

(P. JACKSON)

SHĀH SULTĀN, a name used for several princesses of the Ottoman dynasty, among others for a daughter of Bāyezīd II (M. Çağatay Uluçay, *Padişahların kadınları ve kızları*, Ankara 1980, 29) and for a daughter of Muṣṭafā III (*ibid.*, 10), who endowed a mosque and *zāwiye* complex in Eyüp, Istanbul, still extant today. Here we will deal with two 10th/16th century princesses bearing this name.

1. Shāh Sultān, also known as Shāhī Sultān or Dewletshāhī, daughter of Selīm I, was married before 929/1523 to Lütfi Paşa, with whom she may have spent some time in Epirus. From this marriage two daughters were born, named Ismikhān and Şefākhān. But by Muharrem 948/May 1541, Shāh Sultān's marriage to Lütfi Paşa had ended in divorce, after Kānūnī Süleymān had removed Lütfi Paşa from his post as Grand Vizier. A *hüddjet* dated 22 Muḥarrem 948/28 May 1541, witnessed among others by the Chief Architect Miʿmār Sinān, states that the princess renounced her rights to *mehr-i müʿedjjet* and support; in return, Lütfi Paşa handed over to her several of his Istanbul properties.

Shāh Sultān did not marry again, devoting herself instead to patronage of the arts and piety. She was a renowned collector of books, nine of which were purchased for the Palace after her death. According to the Khalwetī hagiographer Yūsuf Sinān Efendi (d. 989/1581), Shāh Sultān and Lütfi Paşa at the time of their married life had founded a Khalwetī *tekke* in the Istanbul region known as Davutpaşa (935/1528), and Shāh Sultān invited the well-known *shaykh* Yaʿkūb Efendi to be its *püstnīshīn* (see Hāfiz Hüseyin Aywan-sarayı, *Hadīkat ül-djeweāmiʿ*, Istanbul, 1281/1864-5, i, 132, who claims that Shāh Sultān was buried here). However, when the famous Khalwetī Shaykh Merkez Efendi died in 959/1552, Yaʿkūb Efendi, to the frustration of Shāh Sultān, preferred to succeed the latter at the Kođja Muṣṭafā Paşa *zāwiye* in Istanbul, whereupon the foundress apparently converted the *tekke* into a school.

In addition, Shāh Sultān, who belonged to the circle of Merkez Efendi, founded a mosque along with a Khalwetī *tekke* in the Eyüp area of Bahariye (inscription dated 963/1536-7). This site the foundress chose for her grave, probably due to the proximity of the tomb of Eyüb-i Enṣārī. Several of her descendants subsequently were buried in the same place. This foundation had originally been destined for Merkez Efendi himself; but when the latter declined the position, his *khalīfe* Gömeleksiz Mehmed Efendi (d. 951/1544) was appointed instead.

Both the Eyüp and the Davutpaşa mosques had